

dr Ewa Urbańska-Mazuruk

Małe wyrazy – duży kłopot

Materiał do poniższych uwag pochodzi z tzw. żywej mowy mówionej i pisanej, tzn. z wypowiedzi różnych osób w radiu, telewizji, z komentarzy na Facebooku, z tzw. pasków w TV, z ulotek reklamowych itp.

Nie rozpatruję wszystkich możliwych użyć form językowych, odnoszę się tylko do zgromadzonego materiału; jest on na tyle reprezentatywny dla współ-

czesnego języka polskiego, że może być podstawą dla krótkich komentarzy. Ale przede wszystkim mam nadzieję, że być może uwrażliwi nauczycieli (**wszystkich nauczycieli** – nie tylko polonistów) na poprawne wyrażanie myśli i poprawne pisanie.

Na początek zajmijmy się pisownią partykuły **nie** z różnymi częściami mowy.

1. Nie z czasownikami

Źle	Dobrze	Komentarz
<p><i>niepoddam się</i> <i>tego niechciał</i> <i>rodzice niemają czasu</i> <i>albo niechcą</i> <i>zasad te osoby nieznają</i> <i>niewiem napewno</i> <i>ona niewie</i> <i>niema kota myszy grasują</i></p>	<p>nie poddam się nie chciał nie mają nie chcą nie znają nie wiem na pewno nie wie nie ma</p>	<p>nie z czasownikami osobowymi piszemy osobno. Wyjątki: <i>nienawidzić</i>, <i>niedomagać</i>, <i>niedowidzieć</i>, <i>niewolić</i>. Osobno piszemy także z czasownikami nieosobowymi: <i>nie należy</i>, <i>nie powinno się</i>, <i>nie należało się</i> oraz z wyrazami użytymi w funkcji czasownika: <i>nie trzeba</i>, <i>nie można</i>, <i>nie warto</i>, <i>nie wolno</i>, <i>nie wiadomo</i></p>

2. Nie z imiesłowami przysłówkowymi

Źle	Dobrze	Komentarz
<p><i>niechcąc</i> <i>niezrobiwszy</i></p>	<p>nie chcąc nie zrobiwszy</p>	<p>Imiesłowy przysłówkowe zakończone na <i>-ąc</i>-<i>wszy</i>-<i>wszy</i> mogą zastępować czasownik, zatem nie piszemy z nimi rozdzielnie. Imiesłowy przysłówkowe rzadko występują w języku mówionym, dlatego też przykładów mało i niemal zawsze użyte błędnie, także gdy idzie o sens zdania.</p>

3. Nie z przymiotnikami

Źle	Dobrze	Komentarz
<p><i>nie praktyczna chłodziarka</i> <i>nie małe koszty</i> <i>wcale nie łatwą lekturę</i> <i>są nie którzy</i> <i>nie ważne dokumenty</i> <i>nie zła breja</i> <i>nie dobra pogoda</i> <i>nie samowite</i> <i>kobiety nie płodne</i> <i>nie samowite</i> <i>od nie jednej</i></p>	<p>niepraktyczna niemałe niełatwą niektórzy nieważne niezła niedobra niesamowite niepłodne niesamowite niejednej</p>	<p>niezprzymiotnikami w stopniu równym piszemy łącznie, w stopniu wyższym i najwyższym – rozdzielnie, np. <i>nieładny</i>, ale: <i>nie najładniejszy</i>, <i>niedobry</i> ale: <i>nie lepszy</i></p>

4. Nie z imiesłowami przymiotnikowymi

Źle	Dobrze	Komentarz
<p><i>nie testowane</i> <i>nie kradzionego</i> <i>nie oświetlonych przejściach</i></p>	<p>nietestowane niekradzionego nieoświetlonych</p>	<p>Imiesłowy przymiotnikowe zakończone¹ na <i>-ny</i>-<i>na</i>-<i>ne</i>-<i>ty</i>-<i>ta</i>-<i>te</i>-<i>ący</i>-<i>ąca</i>-<i>ące</i> nazywają cechy tak jak przymiotnik, zatem nie piszemy z nimi łącznie</p>

5. Nie z przysłówkami

Źle	Dobrze	Komentarz
<i>nie ładnie</i> <i>już nie długo</i> <i>nie źle</i> <i>nie dawno był tu</i> <i>nie koniecznie polski zwyczaj</i> <i>nie wątpliwie</i> <i>zachowują się nie zgodnie z...</i> <i>nie raz</i>	nieładnie niedługo nieźle niedawno niekoniecznie niewątpliwie niezgodnie nieraz (w znaczeniu często)	Przysłówki, które pochodzą od przymiotników z nie piszemy łącznie; z innymi przysłówkami piszemy osobno, np.: <i>nie bardzo</i> , <i>nie dosyć</i> , <i>nie całkiem</i> , <i>nie zawsze</i> . Zależnie od znaczenia może być pisownia <i>nie raz</i> , <i>nie dwa</i> ;

6. Nie z rzeczownikami

Źle	Dobrze	Komentarz
<i>nie wyrzucenie</i> <i>to nie porozumienie</i> <i>to jest nie prawda</i> <i>w nie bycie</i> <i>nie posiadania</i> <i>nie udacznicza</i>	niewyrzucanie nieporozumienie nieprawda w niebycie nieposiadania nieudacznicza	nie z rzeczownikami piszemy łącznie. Problemem dla piszących są rzeczowniki, które pochodzą od czasowników, a więc te zakończone na <i>-anie-enie-cie</i> . Pochodzą one od czasowników, ale są rzeczownikami, „po szkolnemu” można to sprawdzić, stawiając pytanie <i>kto?co?</i> , o czasownik pytalibyśmy <i>co robi?</i>

7. Partykuła *-by* z czasownikami

Źle	Dobrze	Komentarz
<i>nie mieli by</i> <i>chciała bym</i> <i>czy znalazła by się</i> <i>wielu, którzy dali by wszystko</i> <i>zamieszkała bym</i> <i>dorzucił bym jeszcze</i> <i>były by mandaty</i>	nie mieliby (<i>oni</i>) chciałabym (<i>ja</i>) znalazłaby (<i>ona</i>) daliby (<i>oni</i>) zamieszkałabym (<i>ja</i>) dorzuciłbym (<i>ja</i>) byłyby (<i>one</i>)	Z osobowymi formami czasownika -by piszemy łącznie; natomiast z nieosobowymi – osobno: <i>trzeba by pójść</i> , <i>warto by powtórzyć</i> , <i>wiedzieć by to należało</i> , <i>można by</i> , <i>mówiono by</i>

Błędnie budowane są także konstrukcje porównawcze z **jak**. Za pomocą **jak** możemy porównywać tylko przymiotniki i przysłówki w stopniu równym (czyli w postaci, w jakiej występują w słowniku). Klasycznym już przykładem jest *gryka jak śnieg biała*. W stopniu wyższym w konstrukcji porównawczej należy użyć *niż* lub *od*: *gryka bielsza niż śnieg / gryka bielsza od śniegu*. Inny przykład: *groźny jak rekin – groźniejszy niż rekin / groźniejszy od rekina; Co lepszego stworzył Bóg jak nie kobietę?* Poprawnie należy powiedzieć: *niż kobietę / od kobiety*.

Na zakończenie pragnę zwrócić uwagę na pewne zjawisko, które zdaje się być niezauważalne, ale bardzo ekspansywne we współczesnej polszczyźnie. Liczba zgromadzonych przykładów może o tym świadczyć. Mam na myśli wyraz **czy**. Jak wiadomo, w polszczyźnie jego podstawową funkcją jest bycie partykułą pytającą, ale jest także spójnikiem, oznaczającym wyłączenie się treści zdań lub ich części, np. *Prędeż czy później prawda wyjdzie na jaw*. Może być używane zamiennie ze spójnikami **lub**, **albo**. Tymczasem obecnie coraz częściej zastępuje spójniki **i /oraz/ a także/ tudzież**, np. Jest autorem *Starej baśni* czy *Hrabiny Cosel*. Nie jest to pytanie, bo w piśmie pojawiłby się na końcu pytajnik, a w mowie intonacja rosnąca. Tymczasem mówiący stwierdza fakt, zatem **czy** użyte jest tu

niewłaściwie, łączy części zdania, pełni więc funkcję spójnika **i / oraz**.

Podobne przykłady: *Na listy wracają Giertych czy Jakubowski; Święteczna paczka rusza już w Świdwinie czy Starogardzie; Na warsztat wzięto utwory w gwarze poznańskiej czy śląskiej; Co roku są tu organizowane festiwale muzyczne czy filmowe; Do jego wychowanków należą Jungowska, Figura czy Malajkat; Na tej nekropolii spoczywają Eliot czy Karol Marks*. Wyrazy łączone za pomocą **czy** nie wykluczają się, lecz współwystępują, zatem w tych miejscach powinno być **i, oraz** na co wskazuje też kontekst.

Jeszcze raz pragnę podkreślić, że pisownia wyrazów w dużej mierze zależy od kontekstu i od intencji mówiącego, np. przysłówek *naraz* = *nagle* (*naraz otworzyła drzwi*) ma też postać *na raz* = *na jeden raz* (*por. śledzik na raz*). Podsumujmy zatem słowami prof. Jana Miodka: „A im sprawniejszy język, tym kontakt z otoczeniem skuteczniejszy i łatwiejszy”.

dr Ewa Urbańska-Mazuruk

Z wykształcenia językoznawca, ukończyła UAM w Poznaniu. Wieloletnia adiunkt w Instytucie Polonistyki AP w Słupsku. Obecnie na emeryturze.